

HATAY

(ANAVATANA KATILIŞININ 80. YIL ARMAĞANI)

Editörler

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

Doç. Dr. Haydar ÇORUH

Dr. Süleyman HATİPOĞLU

Hiperyayın 533
Araştırma-İnceleme

Editörler

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ - Doç. Dr. Haydar ÇORUH - Dr. Süleyman HATİPOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni

Hatice BAHTİYAR

Mizanpaj

Meral GÖK

Kapak Tasarım

C. Kenan TEMİZEL

Yayıncı Sertifika No: 16680

ISBN: 978-605-281-702-5

e-ISBN: 978-605-281-703-2

1.Baskı: İstanbul, 2019

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğitim İletişim Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti. Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ - Doç. Dr. Haydar ÇORUH - Dr. Süleyman HATİPOĞLU'na aittir. Yayıncının ve yazarın izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir

Hatay: Anavatana katılışının 80. yıl armağanı / ed. Ahmet Gündüz, Haydar Çoruh, Süleyman Hatipoğlu. - İstanbul: Hiperyayın, 2019.

510 s.: hrt., fotoğ., tbl., grf.; 24 cm. — (Hiperyayın; 533)

Kaynakça bölüm sonlarındadır.

ISBN: 978-605-281-702-5 -e-ISBN: 978-605-281-703-2

Metin dili Türkçe ve İngilizce'dir.

1. Hatay, Türkiye tarihi 2. Toplu çalışmalar

I. Eser adı II. Dizi

DS51.H35. H38 2019 327.44056109043 HAT 2019

Baskı-Cilt: Mikyas Basım Yayın Matbaacılık Sertifika No: 35532

GENEL SATIŞ PAZARLAMA VE YAYINEVİ

Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık San. Paz. ve Tic. Ltd. Şti.

Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi

No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul

Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58

www.hiperlink.com.tr / info@hiperlink.com.tr

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HATAY DEVLETİ'NİN TÜRKİYE

CUMHURİYETİ'NE KATILMA

SÜRECİNDEKİ SORUNLAR VE HALLİ

*Haydar ÇORUH**

Giriş

16 Mayıs 1916'da İngiltere ile Fransa arasında gerçekleştirilen Sykes-Picot Antlaşması, Suriye ve çevresindeki şehirlerin tamamının işgalini ve bu ülkelerin mandası altına alınmasını içermektedir. Savaşın sonuna doğru kurulmuş olan Milletler Cemiyeti tarafından ilan edilen 22. Madde, işgal altındaki ülkelerin hangi şartlar dâhilinde manda rejimine alınacağını içermektedir. Bu maddeye istinaden Suriye ve sonradan Hatay olarak haritalandırılan bölge 28 Haziran 1919'da Fransız mandasına terk edilmiştir¹.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrasında Yıldırım Orduları Komutanlığı tarafından boşaltılan Hatay bölgesinde çok geçmeden Anadolu'da kurulan müdafaa-i hukuk cemiyetleri oluşturulmuş ve milli bir mücadele ateşi yakılmıştır. 27 Ekim 1918'de henüz Mondros Mütarekesi imzalanmamışken Antakya'da Kurşunlu Han'da Türk bayrağı indirilerek ilan edilen Arap Hükümeti bayrağının çekilmesi bu mücadelenin hiç de kolay olmayacağını göstermiştir². Arapların bu kalkışması 24 Kasım'da İbrahim Henano'nun başkanlığında resmen ilan edilmiş olsa da 27 Kasım 1918'de Beyrut'taki Fransa Yüksek Komiserliği bir kararname çıkararak Antakya ve Reyhanlı'yı da içerisine alan ve İskenderun merkezli "Sancak" özerk belgesinin kuruluşuyla akamete uğramış oldu³.

Fransızların bu adımı Türkleri ne kadar rahatsız etmiş ise, Arapları da o derece rahatlatmıştır. Ancak işgal, bu tarihe kadar hiçbir taşkınlığa sebep olmamış olan Türk tarafında tepkiyle karşılanmış ve Mayıs 1919'dan itibaren ilk direniş faaliyetleri başlatılmıştır⁴. Türk ve Arap vatanseverleri bir araya gelerek, işgalin

* Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, haydarcoruh@hotmail.com

1 Ergünöz Akçora, "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, S. 32, Ankara 1995, s. 380.

2 Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi*, Antakya 1993, s. 96-98.

3 Tekin, *a.g.e.*, s. 97-98.

4 Akçora, *a.g.m.*, s. 382.

getireceği sıkıntılarını ve tutsaklığı iyi değerlendirmek suretiyle davanın sadece ırkı bir mesele olmadığı, yekvücut yürütülmesi gerektiği üzerinde anlaşmaya vardılar. Kral Faysal taraftarları Suriye’de, Türkler ise Sancak’ta başlattıkları mücadele sonucunda Ahmet Türkmen idaresinde “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” kurulmasını sağlamıştır. Bu cemiyet ve içerisinde barındırdığı birçok Türk ve Arap kökenli çeteler Sancak’ın Fransız işgalinden kurtulabilmesi için hem kanını hem de malını telef etmekten çekinmedi⁵.

1. İskenderun Sancağı’nın İlhakı ve Hatay Devleti’nin Kuruluşu

25 Nisan 1920’de San Remo Antlaşması ile Suriye Fransız manda yönetimine alınınca Antakya ve çevresi de Fransız mandasının bir parçası haline getirilmiştir. Milli hükümetin bütün itirazlarına ve Misak-i Milli dayatmalarına rağmen, savaşın galipleri sınırları çizerek, Türk yurdunu parçalamak için gereken adımları atmış olsalar da, yeni Türkiye Cumhuriyeti, Sancak davasını “Hatay” davasına dönüştürerek, buradaki Türkleri yalnız koymayacağını bütün dünyaya ilan etti⁶.

Birinci İnönü Zaferi’nden sonra artık Anadolu’da bir işlerinin kalmadığına kanaat getiren Fransa, Türkiye ile kalıcı bir anlaşma yapmak ve Anadolu macerasına son vermek istiyordu. İki taraf 20 Ekim 1921’de masaya oturarak, Yusuf Kemal Bey-Franklin Bouillon’un imzaladığı, 13 maddelik Ankara Antlaşması, gelecekte Hatay olarak anılacak bölgenin de kaderini belirlemiş oluyordu⁷.

Bu anlaşma sadece Sancak veya Antakya için önemli değildi. Türkiye Cumhuriyeti bu sayede Adana, Mersin, Tarsus, Kilis ve Antep’in Cumhuriyet topraklarına katılmasını temin etmiş, Hatay’ın ise bir süreliğine de olsa Fransa mandasına terkedilmesine göz yummuřtur⁸.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra 2 Kasım 1921’de Tayfur Sökmen ve arkadaşları Türkiye’ye gelerek Mustafa Kemal Pařa ile görüşmüş ve Sancak’ın Misak-ı Milli sınırları dışında bırakılmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdi. Kendilerine verilen cevap “*Memleketimizin içinde didiştiği davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhasama halinde... böyle bir zamanda Avrupa’nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri*

5 Akçora, *a.g.m.*, s. 383.

6 Şinasi Sönmez, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları (1939)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 63, Güz 2018, s. 280.

7 Antlaşmanın 7. Maddesi ile “İskenderun için özel bir yönetim kurulmasına, bölgede Türk soyundan gelen halkın kültürlerini ve dillerini korumak ve geliştirmelerine müsaade edilmesine ve Türk dilinin resmi dil olmasına” dair önemli bir adım atılmıştır. (Ayhan Öztürk, “Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk - Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümetinin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi)”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, Kayseri 1994, s. 124-127).

8 İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, Ankara 1983, s. 50.

Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin Limanı'nı bize iade edecekler. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de tahliyesi üzerinde büyük gayret sarf ettikse de, şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışsınız"⁹ olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, Tayfur Sökmen'e bu ifadeleri kullanırken bir idealden, bir gelecekte haber verme tarzı ve üslubu kullanmakta ve ye'se düşülmemesi hususunda muhataplarını uyararak, son derece kararlı bir duruş sergilemekteydi.

Bu kararlı duruş, Hatay'da da muhataplarını oluşturdu. Hatta 15 Mart 1923'te Mustafa Kemal Atatürk'ün Adana ziyaretini fırsat bilen Hataylı gençler göğüslerinde İskenderun ve Antakya pankartlarıyla huzura çıkarak nümayişte bulunarak Atatürk'e; "*Büyük Gazi, bizi de kurtar! Beşikteki çocuklarımız öldürülüyor. Yurdu-muz, yuvamız dağıtıldı. Bizi de hürriyete, Anavatan'a kavuştur.*"¹⁰ diyorlardı. Bu sözler üzerine Atatürk, Hatay'ı temsil eden bu topluluğa seslenerek: "*Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek, siz de kurtulacaksınız.*"¹¹ diyerek, 2 Kasım'da Tayfur Sökmen'e verilen sözün unutulmadığı bir kez daha vurgulanmıştır.

1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yapıldığı dönemlerde Almanya'da büyük bir güç olarak ortaya çıkan Adolf Hitler Avrupa'da uyguladığı saldırgan politikalarla büyük tedirginlik sebebi olmuştu. Avrupa'nın büyük güçleri İngiltere ve Fransa bu güç karşısında ne yapacaklarını düşünürken, Türkiye cephesinde Mustafa Kemal Atatürk Alman yayılcı siyasetinin Fransızlar ile çözüme kavuşturulamamış sorunların çözümü için önemli bir fırsat sunduğu düşüncesindeydi.

Almanya'nın Avrupa'da savaş rüzgârları estirdiği dönemde 9 Eylül 1936'da yapılan ve 22 Aralık 1936'da yürürlüğe giren bir anlaşma ile Fransa, Suriye üzerindeki bütün haklarını yeni kurulan Suriye Hükümeti'ne devrederken, Sancak'ın haklarını da Suriye'ye devretmiş oluyordu¹². 20 Ekim 1921'de yapılan Ankara Antlaşması'yla ayrı bir varlık olarak tanınan İskenderun Sancağı'nın Türkiye'nin rızası dışında Suriye'ye devri Türkleri oldukça rahatsız etmişti¹³. Mustafa Kemal Atatürk, Dışişleri bakanı Tefik Rüşti Bey'i 2 Ekim 1936'da Cenevre'de toplanan

9 Esin Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 19, Erzurum 2002, s. 332.

10 Dayı, *a.g.m.*, s. 333.

11 Dayı, *a.g.m.*, s. 333.

12 Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 6, S. 22, Ankara 1998, s. 233.

13 Yorulmaz, *a.g.m.*, s. 234; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, İstanbul 1963, s. 132-134.

Milletler Cemiyeti'nde dile getirmek üzere görevlendirdi. Heyet içinde bulunan Şükrü Kaya, Fransa ve Suriye arasında imzalanan anlaşmanın Türkiye'nin çıkarlarına ters düşüğünü, meselenin Fransa ile diplomatik yollardan halledilmesi gerektiğini dile getirdi¹⁴. 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verilen nota ile Suriye ile Lübnan'a verilen bağımsızlığın, İskenderun'a da verilmesi istenmiştir. Bu nota reddedilince 1 Kasım 1936'da Mustafa Kemal Atatürk Fransa'ya yönelik "Bu sırada milletimizi gece ve gündüz uğraştıran başlıca büyük mesele, gerçek sahibi öz Türk olan Antakya ve İskenderun ile yöresinin mukadderattır. Bunun üzerinde ciddi olarak kesinlikle durmak zorundayız. Kendisi ile dostluğa her zaman önem verdiğimiz Fransa ile aramızdaki tek ve büyük mesele budur. Bu işin gerçeğini bilenler ve hakkı sevenler, ilginizin şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler."¹⁵ ultimatoma niteliğinde bir konuşmayı yapmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk konuşmanın hemen ertesi günü Tayfur Sökmen'i çağırarak, "Sökmen, bugünden itibaren davaya resmen el kondu. Antakya İskenderun ve havalisinin ismi bundan böyle Hatay'dır. Cemiyetinizin adını *Antakya-İskenderun Muavenet-i İslamiye Cemiyeti*'den "Hatay Hâkimiyet Cemiyeti" şekline dönüştürün ve faaliyetini bu isim altında yürütün." diyerek, Hatay davasının nasıl yürütüleceğine dair bir dizi direktifler verdi¹⁶.

Mustafa Kemal Atatürk, Tayfur Sökmen'e vermiş olduğu bu izahat aslında Fransızların köşeye sıkışmaya başladığı bir dönemde, doğrudan Fransız diplomasisinin kalbine hükmedebileceğini göstermesi açısından büyük önem taşır. Atatürk'ün bu diplomatik atağı Fransa tarafından 10 Kasım 1936'da bir nota ile cevaplandırılmıştır. Notada talep edildiği gibi Sancak'a da bağımsızlık verilmesi halinde Suriye'nin parçalanabileceği iddia edilmiştir. Türk tarafı işin peşini bırakmaya pek niyetli olmadığını gösterince, Fransa, 8 Aralık 1936'da meseleyi Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi teklif etmiştir. Türkiye'nin de onayı ile konu 14-16 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'nde ele alındı¹⁷. Milletler Cemiyeti'ne Tevfik Rüştü Aras başkanlığında bir heyet gönderildi. Henüz heyet cemiyete intikal etmemişken Cemiyet konseyi Hatay için üç kişilik bir gözlemci kurulu görevlendirdi. Kurul Hollanda, Norveç ve İsviçre'den delegelerle oluşturuldu. Kurul Ocak 1937'de Sancak'ta göreve başladı. Bunun üzerine Atatürk harekete geçerek 6 Ocak 1937'de İstanbul'dan Eskişehir'e geçti ve burada yaptığı bir toplantıdan hemen sonra Afyon üzerinden Konya'ya hareket etti. Yolda yanındakilere "Ben, memleketi hiçbir zaman savaşa sürüklemem, fakat Hatay sorunu benim vazgeçilmez bir davam olmuştur. Gerekirse bunu kendi başıma halletmek için zorda kalırsam

14 Dayı, a.g.m., s. 333.

15 Dayı, a.g.m., s. 334.

16 Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*, Ankara 1978, s. 95.

17 Gönülöbol-Sar, a.g.e., s. 135.

hemen Devlet Başkanlığı'ndan ve hatta mebusluktan istifa ederim. Serbest bir yurttaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Oradaki mücahitlerle ve anavatandan kaçıp gelerek bize katılacak olan kuvvetlerle sorunu yerinde ve içerden çözmeye çalışırım."¹⁸ diyerek meseleye verdiği ehemmiyeti ortaya koymak lüzumu hissetmiştir.

Nitekim 11 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti'nin gözlemcileri Türk milletinin Hatay davasına vermiş olduğu ehemmiyeti gözler önüne serecek büyük bir nümayişe şahit olurken, karşıt gösterilerde toplanılan zoraki kalabalıkların esamesi bile okunamadığından, gözlemciler durumu açıkça cemiyette dile getirmek durumunda kaldılar. Cemiyet, 20 Ocak 1937'de tekrar toplanmak zorunda kaldı. Bu toplantı sonrasında 26 Ocak'ta İngilizlerin teşebbüsüyle taraflar arasında prensipte bir anlaşma ortaya konulmuştur. Bu anlaşmaya göre; İskenderun ve Antakya içişlerinde tam bağımsız fakat Suriye ile gümrük birliği olan yeni bir yapıya dönüştürülecekti. Dışişleri ise bazı şartlar dâhilinde Suriye'ye tabi olacaktı. Türkçe Resmi dil olacak, diğer dillerin kullanılmasının şartları ise cemiyet meclisi tarafından tespit edilecekti. Türkiye ve Fransa garantör devletler olarak Sancak'ın toprak bütünlüğünü temin edecekti¹⁹.

Garantör ülkelerin kim olacağı hususu iki taraf arasında netleşince Türkiye hemen harekete geçerek, Türkiye Suriye sınırının oluşturulmasını Fransa'dan talep etmiştir. Cemiyet Meclisi yeni bir komite oluşturarak 25 Şubat'ta Sancak'a gönderilmiştir. İki ülke tasarılarını inceleyen komite, hem anayasayı hem de sınırların nasıl belirleneceği üzerinde çalışmıştır. Bu çalışma sonucunda 29 Mayıs 1937'de Sancağın milli bütünlüğünü teminat altına alan ve Türkiye-Suriye sınırını tespit eden anlaşma yapılarak Cemiyet Meclisi tarafından onaylandığı görülmektedir. Bu tarih itibarıyla Sancak diğer adıyla Hatay, içişlerinde serbest, dış işlerinde Suriye'ye bağlı bir varlık olarak doğmuş oldu.

Bu durum Suriye'de hoş karşılanmamıştı. Fransa üzerine yoğunlaşan baskılar iki toplum arasında gerginliğe sebep olunca rahatsızlık Türk-Fransız ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Bu hususta Mustafa Kemal'e uluslararası toplum liderleri tarafından yapılan serzenişlere 29 Ekim 1937'de Atatürk "*Ben toprak büyütmeye taraflısı değilim; barış bozma alışkanlığım yoktur. En çok anlaşmaya dayanan hakkımızın istekçisiyim. Onu almasam edemem. Büyük Meclis'in kürsüsünde milletime söz verdim. Hatay'ı alacağım! Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem onun huzuruna çıkamam, yerimde kalamam. Ben, şimdiye kadar yenilmedim, yenilemem, yenilsem bir dakika yaşayamam. Bunu*

18 Hamdi Selçuk, *Hatay'ın O Günleri*, İstanbul 1971, s. 77-78.

19 Sönmez, *a.g.m.*, s. 282; Dayı, *a.g.m.*, s. 337.

bilerek ve sözümü mutlaka yerine getireceğimi düşünerek, benim dostluğumu lütfen bildirin ve doğrulayınız."²⁰

1938 yılı Fransa ve Türkiye arasında Sancak sorununa çözüm bulma arayışlarıyla geçti. Bu uzlaşma arayışlarında şüphesiz Avrupa'da ortaya çıkan Alman tehlikesinin katkısı büyüktür. Giderek büyümekte olan Alman tehdidi, yarıda kalan görüşmelerin 20 Haziran 1938'de yeniden başlamasını sağladı ve 3 Temmuz 1938'de iki ülke arasında askeri ağırlıklı bir anlaşma yapıldı. Bir gün sonra da İngiltere'nin arzu ettiği şekilde 4 Temmuz'da Türkiye-Fransa arasında dostluk anlaşması imzalandı. Gelişmeler Türk-İngiliz ve Fransız anlaşmasına doğru ilerlerken, 2 Eylül 1938'de Hatay Meclisi, 6 Eylül 1938'de ise Hatay Anayasası onaylanarak "Hatay Devleti" resmen kuruldu²¹.

Türkiye ile Fransa arasında yapılan anlaşmaların Fransa'nın diğer sömürgelerine kötü örnek olacağı yönündeki korkular her ne kadar doğru olsa da, Fransa bu anlaşmadan Avrupa'daki tehditler sebebiyle yine de karlı çıkacaktı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Mücadele yıllarında ortaya koyduğu başarılar, Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara kaptırılan Osmanlı Devleti macerasında olduğu gibi yeni bir tecrübe yaşamak istemeyen Fransa ve İngiltere, bu defa hızlı davranarak Türkiye'nin dostluğunu kazanmak istedikleri aşıkardı²².

Bu talebin Fransa tarafında ne derece etkili olduğu Sancak meselesi sürecinde basında ortaya çıkan Türkiye aleyhtarı haberlerin birden bire kesilerek, yerini dostluk içerikli haberlerin almasından anlaşılacaktır. Fransız basınında Türkiye'nin izlediği dış politika ve son yirmi yıllık dönemde oluşturduğu yeni yönetim övgüye şayan görülmekteydi. Buna mukabil bu yıllarda etkin bir şekilde Türkiye üzerinde yoğunlaşan Alman propagandalarına rağmen Türk tarafının Fransa ve İngiltere'ye olan sempati ve siyasetinde bir değişme olmadığı gibi üstlendiği yükümlülüklerle de bağlılığını sürdürdüğü belirtiliyordu²³.

Fransız kamuoyunda Türkiye lehine gelişen olumlu hava 23 Haziran 1939'da Hatay'ın Anavatan'a ilhakı ve Suriye ile toprak meselesinin kesin olarak çözümlenmesine dair Paris'te Fransa Dışişleri Bakanı Bonnet ile Türk Büyükelçisi Suat Davaz Türk-Fransız ortak deklarasyonuna imza koydular, akabinde 30 Haziran 1939'da ise Hatay'ın Anavatan'a katılma kararı alındı ve Hatay Hükümetine son verildiği duyuruldu²⁴. Bunu 22 Temmuz 1939'da Fransız güçlerinin Hatay'dan çekilmesine yönelik anlaşma izlemiştir. Fransızlar bu anlaşmayı Doğu Akdeniz'in güvenliğini sağlayan önemli bir kazanım olarak değerlendirdiler²⁵. Avrupa basınında yapılan yorumlara bakıldığında Hitlerin bütün baskılarına rağmen Türk tarafının

20 Dayı, *a.g.m.*, s. 337-338.

21 Sönmez, *a.g.m.*, s. 284.

22 Sönmez, *a.g.m.*, s. 284-285.

23 Sönmez, *a.g.m.*, s. 285-286.

24 Akçora, *a.g.m.*, s. 402.

25 Sönmez, *a.g.m.*, s. 289.

tutumunda bir değişiklik olmaması, Almanlara Boğazların geçiş üstünlüğünün verilmemesine ve bu üstünlüğün 19 Ekim 1939'da Ankara'da imzalanan İngiltere, Fransa ve Türkiye'den oluşan üçlü ittifakın elinde kaldığına dikkat çekilmiştir²⁶.

2. 1921 Ankara Antlaşması'ndan Geriye Kalan Problemler

Gelinen aşamada Hatay'ın Türkiye'ye katılması süreci tamamlanmış olsa da 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması'ndan kaynaklı birçok sorun Türkiye'nin kapaısında beklemekteydi. Fransa ile Suriye üzerinde akdedilen bu anlaşmanın maddeleri bize hangi konuların 1939 ve sonrasına taşındığı hususunda geniş malumat vermektedir. Aşağıda bu konular tek tek ele alınacak olmakla beraber, burada başlıklar halinde bu hususları sıralamakta fayda vardır:

1. İskenderun mıntıkası için bir usul-i idare-i mahsusa tesis olunacak olup, bu mıntıkada bulunan Türk ırkından toplulukların harslarının geliştirilmesi için her türlü engellemelerden istisna tutulacakları (Madde: 7).
2. Osmanlı sülalesinin kurucusu Sultan Osman'ın büyük pederi Süleyman Şahın kalesinde bulunan Türk Mezarı'nın müştemilatıyla Türkiye'nin malı olması ve Türkiye tarafından orada muhafızlar ikamesinin yanısıra Türk bayrağının dalgalanmasına müsaade edilecekti (Madde: 9).
3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu parçası imtiyazının ve Adana vilayetinde İnşa edilmiş olan şubeleri imtiyazlarının bir Fransız grubuna devrinin Türk tarafında kabul görmesi. Türkiye Meydan-ı Akbez'den Çobanbey'e kadar Suriye arazisinin şimendiferlerle nakliyesini icra etme hakkına haiz olacaktır (Madde: 10).
4. Kuveik Suyu Halep şehri ile kuzeyde kalan mıntıka arasında her iki tarafı hakkaniyet gözetilmek suretiyle tevzii olunmasına ihtimam gösterilecek ve Halep şehri ihtiyaç duyduğu kadar suyu masrafını kendi karşılamak suretiyle Fırat Nehri'nden temin edebilecekti (Madde: 12).

1921 Ankara Antlaşması'nın neticelerine bakıldığında, anlaşmanın Yusuf Kemal Bey ve H. Franklin Bouillon arasında teati edilen mektuplar ile yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır. Buna göre bu anlaşmadan geriye kalan sorunlar ve çözümler şu şekilde sıralanabilir²⁷:

1. Anlaşma ile Harşit vadisinde bulunan demir, krom ve gümüş madenleri imtiyazının 99 yıl süre ve %50 sermayesi Türk olmak üzere ve Türk kanunlarına göre teşekkül ettirilmiş bir firma tarafından işletilmesine imkân

26 Sönmez, *a.g.m.*, s. 295; Akçora, *a.g.m.*, s. 403. Ankara'da üç tarafın karşılıklı yardımına dayanan ve 9 madde/2 protokolden oluşan muahede 8 Kasım 1939 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Muahedede R. Massigli, H.M. Knatchbull-Hugessen ve Dr. Refik Saydam'ın imzaları bulunmaktaydı (*Resmî Gazete*, S. 4357, 9 Kasım 1939, s. 1-4).

27 Öztürk, *a.g.m.*, s. 124-134.

tanınması ve imzadan itibaren 5 sene içinde tamamlamayı üzerine alan bir Fransız gruba vermek kabul edilmiş idi.

2. Türkiye ve Fransa grupları tarafından madenler, demiryolları, limanlar ve nehirlerle ait diğer imtiyaz talepleri karşılıklı menfaatler çerçevesinde işletilecekti.
3. Fransız sermayedarlarının TBMM hükümeti ile iktisadi ve mali ilişkilere girmesine müsaade edilmesi.
4. İskenderun bölgesinde tatbik edilecek idare hakkında, Türk çoğunluğun olduğu bölgelerde Türk ırkından olan memurlar tarafından idare edilmesi ve Türk kültürünün gelişmesi için bütün kolaylıkların sağlanmasına dair okullar açılması.
5. Fransa Kilikya'dan kuvvetlerini çekerken Türklere birçok silah bırakmıştı. 10 uçak ve 4484 tüfekten oluşan bu malzemenin bir kısmı hediye mukabilinde alınırken, bir kısmının parası ileride ödenecekti.

3. Türkiye ile Fransa Arasında 1939 Sonrasında Çözümü Beklenen Problemler

Türkiye ve Fransa arasında 1921 Anlaşmasından kalan ve çözümü 1939'a kadar mümkün olmayan hususlar şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Türk soyundan gelen halkın kültürünün korunması
2. Türk dilinin resmi bir niteliğe sahip olması
3. Türkiye-Suriye Sınır meseleleri
4. Süleyman Şah türbesinin statüsü,
5. Osmanlı Borçları Meselesi,
6. Fransız Misyoner Okullarının durumu,
7. Fransız Şirketlerinin Ayrıcalıkları

Görüldüğü gibi Türkiye ve Fransa arasında Suriye üzerinden ortaya çıkan ve 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşmasıyla çözüme kavuşturulamayan meseleler 4 Temmuz 1939 tarihinde Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe konulan kanun ile çözülmeye çalışılmıştır. Bu anlaşmaya rağmen bu gün hala birçok konuda Suriye ile ülkemiz arasında anlaşmazlıklar devam etmektedir. Zaman zaman medya veya çeşitli STK'lar tarafından bir şekilde gündeme taşınan bu konuların tamamını bu tebliğe sığdırmak mümkün olmadığından, burada öncelikli olarak 1. Türk ırkından olanların kültür meselesi, 2. Sınır meselesi ve 3. Fransız Şirketlerin ayrıcalıkları meseleleri üzerinde durulacaktır.

4. Türk Soyundan Gelen Halkın Kültürlerinin Korunması

20 Ekim 1921 Ankara Anlaşmasınının 7. Maddesinde Hatay, o günün adıyla "Sancak" idaresinde kalan Türklerin kültürlerinin (hars) geliştirilmesi için her

türlü yardımın yapılacağına dair bir madde oluşturulmuş olsa da bu maddenin Fransa'nın isteğiyle uygulamaya konulduğuna dair elimizde detaylı veriler yoktur. Ancak Sancak Türkleri bir beyanname yayınlayarak seslerini dünyaya duyurmak istemişlerdi. Beyannamenin detayına bakıldığında, Ankara Anlaşması'nda vaad edilen haklar arasında Türkçe'nin resmi dil olacağıyla ilgili madde, uygulamada sadece Posta ve Nüfus müdürlüklerinde Türkçe kullanıldığı anlaşılmaktadır²⁸.

Türk ırkının yoğun olduğu mıntikalarda memurlukların Türklere verilmesi gerekirken Arap, Rum ve Ermeni gibi unsurların yoğun olarak bu görevlere getirildikleri görülmüştür²⁹.

Anlaşmanın 7. Maddesinde Türk ırkının kültürel gelişiminin sürdürülmesi için gerekli serbestliğin sağlanacağına dair verilen vaatler tutulmadığı gibi, her milletin insani haklarından olan eğitim hakkında dahi büyük sıkıntılar oluşturacak gelişmeler yaşanmıştır. Türklere ait eğitim müesseseleri iyi işlemediği gibi, Türkleri çocuklarını yabancı misyon okullarına göndermeleri yönünde özendirme ve teşvik etmeye çalışmışlardır.

Polis ve Jandarma ile ilgili görevler eşkıya ruhlu milislere ve vatan haini kişilere peşkeş çekilerek, Türk toplumuna türlü eziyetler edilmesine göz yumulmuştur³⁰.

Fransızlar Suriye'yi ellerinde tutabilmek amacıyla Eylül 1920'de parçala yönet planını yürürlüğe soktular. Bu plan çerçevesinde ülke önce Lübnan ve Suriye olarak iye bölünmüştür. Lübnan'da tamamen Hıristiyan bir devlet kurulurken, Suriye kendi için de Şam, Halep, Dürzi ve Alevi kesimleri olmak üzere dört bölgeye ve dolayısıyla dört ayrı devlete bölünmüş oluyorlardı. Bunların ilk ikisine Suriyeli, diğerlerine Fransız valiler atanmıştı. Özel statüye sahip Sancak 1925 yılına dek Halep valiliğine bağlı iken aynı yıl doğrudan Suriye Hükümetine bağlandı³¹. Fransızlar Türleri birbirlerinden uzaklaştırmak amacıyla türlü oyunlar oynamaktaydılar. Antakya'nın güneyinde bulunan Bayır, Bucak ve Hazine nahiyeleri sakinlerinin Sünni Türk aşiretleriyle iskân olduğunu bilmelerine rağmen buraları Alevi devletine bağlanırken, Kilis ve Antep bölgelerinin güneyinde bulunan Türk bölgeleri ise Halep Devleti'ne ilhak edilmişlerdi³².

Türklerin hukuki haklarına gelince, işlenen suçlara muhatap olarak tutuklanan Türkler mahkemeye çıkarılmadan idam edilmekte, kuyulara atılmakta ve tel örgüler üzerinde çıplak yuvarlandırılmakta, kırbaç darbelerine maruz kalmakta, çukurlara diri diri gömülerek imha edilmekteydiler³³.

28 Süleyman Hatipoğlu, *Milli Mücadele ve Anavatana Katılma Sürecinde Hatay*, Hatay 2012, s. 55.

29 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 55.

30 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 55.

31 Müzehher Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918 -1940)", *Bellefen*, C. LXXXII, S. 295, Ankara 2018, s. 1157.

32 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 55.

33 Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 56.

Anavatan Türkiye’de yapılan inkılapları yakından takip eden Hatay Türkleri, kısa zamanda bu yeniliklere intibak sağlamaktaydılar. Ancak Fransızlar, bu şekilde Türkiye’yi taklit edenleri Kemalistler olarak suçlamakta, devlet dairelerinde işleri takip edilmemekteydi³⁴.

Türklerin Yeni Mecmua ve Vahdet gibi yayın organları üzerinden seslerini duyurduklarına dair bilgiler mevcuttur. Ancak Fransızlar bu gazeteleri Kemalist fikirlerin yayıldığı odak noktaları olarak nitelendirdikleri, Türklüğe özlem duyanların Türkiye’ye gitmesi yönünde baskı kurdukları tespiti yapılabilmektedir. Aslında Fransızların şüphelerinde pek de haksız oldukları söylenemez, Vahdet gazetesinin sahiplerinden Nuri Genç’in eşi tarafından bu hususun doğrulandığı, bu iki gazetenin bizzat Atatürk tarafından çıkarılması yönünde talimat verildiğini söylediği ifade edilmektedir³⁵.

Hatay’da kurulan ve Türklere ait olan basın organlarının hedefi Türk milletine şuurunu kaybetmemesi için doping yapmaktı. Fransızların amacı ise bu organları susturarak Türk kültürünü unutturmak ve Fransız kültürünün manda yönetimlerine benimsetilmesi idi. 1920-1928 yılları arasında bu uygulama şiddetli bir şekilde kendini göstermişken, 1928-1934 yılları arasında ise Türkiye’de gerçekleştirilen inkılaplar sebebiyle yükselen Türkiye’deki kültür ile bütünleşme arayışları karşısında endişeye kapılan Fransa Türkiye’den gelen her türlü veriye şiddetle karşı çıkmıştır. Bunu başaramadığı zaman ise Franco-Arap bir nesil yetiştirerek Türklere karşı Arapların kullanılmaya başlandığı yeni bir politika izlenmiştir. 1936-1939 yılları arasında ise Türklerin siyaset ve basın sahnesinde ön planda olduğu, daha çok bağımsızlık ve Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye yönelik kültür politikaları Hataylı gençler arasında moda olmuştur. Fransa’nın Avrupa’da gelişen aleyhteki konjoktür sebebiyle bu modayla uğraşacak ne zamanı ne de gücü kalmış olduğundan, Türklerin sempatisini kazanmaya yönelik Türkiye ile ikili ilişkilerini geliştiren yeni politikalar izlediklerini söylemek mümkündür³⁶.

5. Türkiye-Suriye Sınırının Tespiti

Bu husus ilk defa 11 Mart 1921 günü Londra’da imza edilen Türk-Fransız anlaşmasıyla gündeme gelmiştir. Bu anlaşmanın bir diğer adı, Türk delegasyonunun başında Hariciye vekili Bekir Sami Bey, Fransız delegasyonunun başında ise Başbakan, Dışişleri Bakanı Ekselans Briand bulunmakta olduğundan, Bekir Sami-Briand anlaşması olarak da bilinir. Bu anlaşmanın L maddesinde geçen haliyle Türkiye-Suriye sınırı, “İskenderun limanından Payas kazasının hemen

34 Hatipoğlu, a.g.e., s. 57.

35 Hatipoğlu, a.g.e., s. 58.

36 Olcay Özkaya Duman, *Bağımsızlığa Giden Yolda Sancak’tan Hatay Devleti’ne Yerel Basın ve Faaliyetleri (1918-1939)*, Ankara 2019, s. 208.

güneyindeki bir noktadan hareketle Suriye'ye kalan Meydan-ı Ekbez kazası ve tren istasyonuna doğru hemen hemen bir çizgi şeklinde uzanarak oradan Marsuva kazasını, Suriye'ye Karnaba kazasını ve Kilis şehrini Türkiye'ye bırakacak şekilde doğu güney istikametine doğru kırılacak ve Çobanbey istasyonunda demiryoluna kavuşacak ve sonra demiryolunu takiben Nusaybin'e varacak ve Azak kuzeyinde Fırat'ın dirseğinen itibaren Cezire-i Ömer'e varacaktır." Şeklinde izah edilmektedir.³⁷

Bu anlaşmanın hemen akabinde 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesi'nde Türkiye Suriye Sınırı şöyle tarif edilmektedir. "Hattı hudud İskenderun körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen cenubunda olmak üzere intihab olunacak bir noktadan başlayacak ve kariben Meydan-ı Ekbez'e doğru gidecektir (Şimendifer istasyonu ve bu mevki Suriye'de kalacaktır). Oradan hattı mezkûr Marsuva mevkiini Suriye'ye ve Karnaba mevki ile Kilis şehrini Türkiye'ye bırakmak üzere cenub-i şarkıyye doğru meyledecektir. Oradan Çobanbey demiryoluna mülaki olacaktır. Bادهu Bağdat demiryolunu takip edecek ve demiryolunun platformu Nusaybin'e kadar Türk arazisi üzerinde kalacaktır. Oradan Nusaybin ile Cezire-i Ömer arasındaki eski yolu takip ederek Cezire-i Ömer'de Dicle'ye vasıl olacaktır. Nusaybin ve Cezire-i Ömer mevkiileriyle yol Türkiye'ye kalacaktır. Bu yoldan istifade hususunda her iki memleket aynı hukuka malik olacaklardır. Çobanbey ve Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve mevkiileri platformunun aksamından addedilerek Türkiye'ye kalacaktır.

İşbu itilafnamenin imzasından itibaren iki ay zarfında hattı mezkûru tespit etmek üzere iki taraf murahhaslarından mürekkep bir komisyon teşkil olunacaktır. Bu komisyon aynı müddet zarfında işe mübaşeret edecektir."³⁸

Bu anlaşma 1939'da bir defa daha gündeme gelmiştir ve yenilenmiştir. 3 Temmuz 1939 tarihli anlaşma "Türkiye ile Fransa arasında Ankara'da 23 Haziran 1939 tarihinde imzalanan Türkiye ile Suriye arasında arazi mesailinin kati surette hallini mütaazammın Anlaşma ve müzeyyelâtının tasdikine dair kanun" adıyla Resmi gazetede yayınlanmıştır³⁹. Kanun İzmir Mebusu Şükrü Saracoğlu ile Fransa Türkiye Büyük Elçisi Rene Massigli tarafından imzalanmış olup, 11 madde bir protokol, iki lahika, bir prose - verbal ve iki mektup halinde kanunlaştırılmıştır⁴⁰. Bu kanun Fransa tarafından 30 Mayıs 1926, 22 Haziran 1929 ve 3 Mayıs 1939'da

37 Türk gümrükleri demiryolunun kuzeyinde, Fransız gümrükleri ise güneyinde yerleşecektir. Bu şekilde belirlenen sınıra ait anlaşma 3 ayrı maddede özetlenmişti. Buna göre, Madde 1: Yüksek akid tarafları arasında yakın bir zamanda daha genel bir anlaşma imzalanıncaya kadar, taraflar kendi birliklerine Türkiye-Suriye sınırındaki harekâtları durdurma emri vereceklerdi. Madde 2: Esirler her iki taraftan en yakın karşılıklı şehre intikal ettirilerek muhataplara teslim edilecekti. Madde 3: Sözleşme süresiz olarak imzalanmış olup tarafların birbirlerine tecavüze yeltenmemelerini taahhüt etmekteydi (Öztürk, a.g.m., s. 117-118).

38 Öztürk, a.g.m., s. 125-118.

39 Resmi Gazete, sayı: 4249, 4 Temmuz 1939, s. 787-794.

40 Resmi Gazete, sayı: 4249, 4 Temmuz 1939, s. 787.

düzenlenen protokollerde belirlenmiş olan hat üzerinden Türkiye ve Suriye sınırını yeni baştan ele alarak ortaya koymaktadır. İmza altına alınan sınır düzenleme kanununda 19 Mayıs 1939'da Antakya'da imza edilen protokolde tespit edilen hat ile karşılaştırılarak yapılan bir düzenleme olduğu anlaşılmaktadır⁴¹.

Kanunun 7. Maddesinde “Türkiye, 30 Mayıs 1926 tarihli itilâf, 22 Haziran 1929 tarihli Protokol ve 3 Mayıs 1930 tarihli Protokol ile tarif ve işbu Anlaşma ile tashih edilmiş olan hattın, arazisinin kati hududunu teşkil ettiğini tasdik eder. Binaenaleyh, Türkiye, Suriye'nin tamamıyeti mülkiyesine tecavüz, dâhili huzurunu ihlâl veya tehlikeye koyacak mahiyette olan veya bu gayeleri istihdaf eden her hangi bir hareketi takbih eder ve arazisi üzerinde bu mahiyetteki her hareketi men ve icabında tenkil etmeği taahhüt eder.”⁴² İbaresıyla anlaşma metninde tek taraflı olarak da olsa Suriye'ye karşı sorumluluğunun bilincinde olduğunu kabul ederek, anlaşmayı tasdik etmiştir.

6. Fransız Şirketlerinin Ayrıcalıkları

Günümüzde bazı gazetelerde ortaya atılan ve yanlışlarla dolu iddialar, Hatay'ın Fransızlar'dan para karşılığı satın alındığı yönündedir⁴³. Bu iddialara Hatay'ın Yerel Tarihçisi Mehmet Tekin tarafından 28 Kasım 2011 Pazartesi günü cevap verildi: “Türkiye'nin Hatay'ı değil, Fransızların kentteki mallarını satın aldığını, bunun için de 7 milyon değil, 35 milyon Frank ödediğini⁴⁴” söyleyerek bir gerçeğin altını çizdi. Diğer taraftan Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in torunu

41 Resmi Gazete, S. 4249, 4 Temmuz 1939, s. 788.

42 Fransa 30 Mayıs 1926, 22 Haziran 1929 ve 3 Mayıs 1939 tarihli protokollerde tarif edilmiş olan hattın nasıl düzeltileceği hakkındaki arazi düzenlemesi şu şekilde izah edilmiştir: a) Karasu'nun şimdiki hududu kat ettiği noktadan 230 numaralı taş kadar, arazi üzerinde tahdidi; 19 Mayıs 1939 da Antakya'da imza edilen protokolde tespit edilmiş bulunan hat ile tetabuk edecek surette; Şurası mukarrerdir ki, 17 ve 27 numaralı hudut taşları arasındaki Gömid Köyü tamamen Türkiye'ye bırakılacak ve hat 224 numaralı taştan Yenişehir - Antakya yolunu; Türkiye arazisinde bırakarak doğruca 230 numaralı hudut taşına kavuşacaktır. b) Ve 419 numarayı taşıyan hudut taşından Askorane'nin takriben 1200 metre cenubu garbisinde bir noktaya kadar şimali şarkî istikametinde uzanır, buradan, Askorane ve Kocakayrak'ın şarkından geçerek Kocakayrak'ın takriben bir kilometre şimali garbisinde bulunan bir noktaya kadar şimale doğru imtidat edecek; Bu noktadan itibaren hat, şato harabesinin takriben bir kilometre şimalinde bulunan bir noktaya kadar garba doğru imtidat edecek ve oradan cenubu şarkiyeye doğru giderek (Şato harabesinin garbinde) 1010 rakımlı tepeye erişecektir; bundan sonra cenubu garbî istikametinde Başorta şimalinde, Karaduran deresine ulaşan derenin yatağını ve nihayet Karaduran deresini takiben denize vasil olacak; Surette tashih edilmesine kendi hesabına muvafakat eyler. Yukarıda zikri geçen üç bölgede, 19 Mayıs 1939 da mesaisini ikmal etmiş olan komisyon, yeni hattı arazi üzerinde tespiti memur edilecektir. Bu suretle tayin edilen hattın ötesinde bulunan arazi en geç 23 Temmuz 1939 a kadar Fransız kuvvetleri tarafından tahliye edilecek ve aynı tarihte Fransız makamlarının elinde kalan salâhiyetlerin devri de ikmal edilmiş bulunacaktır. (Resmi Gazete, sayı: 4249, 4 Temmuz 1939, s. 787-788).

43 <http://www.milliyet.com.tr/hatay-i-7-milyon-frank-a-aldik> (Erişim Tarihi, 26.02.2019, 15:41).

44 <https://www.haberler.com/turkiye-hatay-i-degil-fransizlarin-mallarini-satin-3155553-haberi/> (Erişim Tarihi, 26.02.2019, 15:41).

Mehmet Mursaloğlu da konuyla ilgili kitabında Türkiye ile Fransa arasında yapılan anlaşmaların yabancıların mallarının alınmasına yönelik olduğunu anlatmıştı.

Bu hususta TBMM mazbataları üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda her iki iddiaya ait belgelere ulaştık ve bu belgelerden ilki Fransa ile yapılan ve 4 Temmuz 1939 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Türkiye-Suriye Hudud düzenlemesine dair anlaşmanın Protokol kısmında yer almaktadır. Protokolün ikinci maddesinde Türkiye'ye devredilecek olan mal ve mülk ile ilgili olarak 1. Fıkra da şu hususlara yer verilmişti:

"1-Fransız tabiiyetindeki eşhas-ı hükmiyenin Hatay'da bulunan emval, hukuk ve menafi ile aynı tabiiyetteki eşhas-ı hakikiyenin emval-i gayr-i menkûlesi Otuz Beş Milyon Fransız Frank'ı mukabilinde tamamıyla Türk Hükümetinin mülkiyetine geçirecektir." İfadesi yer almaktadır. Bu maddenin devamında hangi tür hakların devrinin yapılacak olduğu ve karşılığında ne ödeneceği tek tek belirtilmiştir. Buna göre söz konusu 35 Milyon Franktan:

Üç milyon Frank, bu protokolün 1 Numaralı Lahikasında geçen hususlar için yapılacak olduğu beyan edilmektedir. Bu lahikada geçen hususlar aşağıda verilmiştir:

"Bu günkü tarihli Anlaşmanın meriyete vaz-ı akabinde Paris'te Hazine-i Umumiye Merkez veznedarına üç milyon Fransız frangının tediyesi mukabilinde, Fransa Hatay arazisinde kâin askerî emlak ve müştemilâtının mülkiyetini tamamen Türkiye'ye terkeder, şöyle ki:

İskenderun'da kâin Derigoin Kışlası tesmiye edilen ve el-yevm Türk kıtaatının işgali altında bulunan bina,

Fransız Şark ordusunun telefon şebekesi, kışlanın terki, Türk kıtaatı tarafından işgali esnasında buldukları hal ve vaziyette, arsasına, duvarlar ve binalara şamildir.

Terkedilen şebeke, şehir ve şehirlerarası, havaî ve tahte'l-ârz hatları, gerek merkez postalarında ve gerekse abonelerin ikametgâhlarında mevcut tesisat ve telefon aletlerini ihtiva eder. Halen bu arazide bulunan Fransız kuvvetleri eczasına ait malzeme Fransız ordusunun mülkiyeti altında kalacaktır. Şebekenin teslim şekli, Antakya'da *Yüksek Âkid Tarafların* mümessilleri tarafından müştereken tespit olunacaktır. Şu kadar ki, Fransız kuvvetleri kendilerine lüzumlu olan hatları 23 Temmuz 1939 tarihinden evvel ellerinden çıkarmağa mecbur olmayacaklardır."⁴⁵

Yirmi beş milyon Fransız frangı, işbu Protokolün mevkii meriyete vazını takip eden otuz gün zarfında Fransız Hükümetinin emrine amade bulundurulacaktır.

Bakiyyesi 23 ağustos 1939 da kliring hesabına geçirilecektir.

Türkiye'ye devredilecek olan mal ve mülk ile ilgili olarak "Protokol"ün ikinci maddesinin 2. fıkrasında aşağıdaki hususlara yer verilmiştir: "2 - işbu maddede

45 Resmi Gazete, S. 4249, 4 Temmuz 1939, s. 791.

mezkûr eşhası hükmiye, ecnebi parası olarak malik oldukları nukuta bu günkü tarihli anlaşmanın 4. maddesine merbut Prose-Verbal ahkâmına tevfi-k-i hareket ederek tasarruf edebileceklerdir, Türk parası mevcutları, mezkûr 4. maddenin 3. fıkrasında mevzu bahis bloke hesaba nakledilecektir.

(Madde: 4) Üçüncü maddenin ahkâmına tevfi-kan hakk-ı hıyarlarını istimal eden kimseler, müteakip 18 ay zarfında ikametgâhlarını Türkiye'nin haricine nakletmeğe mecbur olacaklardır. Bunlar, mutasarrıf oldukları emvali gayr-i menkuleyi tasfiyeye mecbur olacaklar ve her türlü menkul mallarıyla hayvanlarını elden çıkarmak veya beraberlerinde götürmek hususunda serbest olacaklardır.

Balâda mevzu-i bahis tasfiyeden mutahassıl mebalîğ, Türkiye Cumhuriyeti Merkez bankası İskenderun şubesinde bir bloke hesaba yatırılacak ve bu mebalîğın tarz-ı nakli Türk ve Fransız Hükümetleri arasında hususî bir Anlaşma ile kararlaştırılacaktır.

Bu maddenin birinci fıkrasında mezkûr kimselerin elinde bulunan Türk parasından gayri mebalîğ işbu Anlaşmaya mülhak Prose – Verbal'de tesbit olunan şekilde ihraç olunabilecektir.”⁴⁶

- 46 Resmi Gazete, S. 4249, 4 Temmuz 1939, s. 788. “Prose – Verbal: Bu günkü tarihle imza olunan anlaşmanın 4. maddesine atfen İki Yüksek Taraf, âtidedeki hususları kararlaştırmışlardır: Bu günkü tarihli Anlaşmanın 3 ve 5. maddeleri ahkâmına tevfi-kan hakkı hıyarlarını istimal etmiş bulunan eşhası hakikiye ve mezkûr anlaşmanın 1. maddesinin son fıkrasında mevzu bahis edilen arazi üzerinde müesses olup yukarıda anılan hakk-ı hıyar ile münasebettar olarak Hatay'da tatili faaliyet etmek isteyen Hataylı eşhası hükmiye, işbu anlaşmanın imzası akabinde Hatay'da neşredilecek ol-babtaki ilân tarihinden itibaren 15 gün zarfında aşağıdaki ahkâmın derpiş ettiği tevdiatı ifa etmiş bulunmak şartı ile malik oldukları ecnebi paralarını beraberlerinde götürmek salâhiyetini haizdirler. Şu kadar ki, bu tevdiatın icrası, hakk-ı hıyarın istimali veya tatili faaliyet kararı için, bir karine teşkil etmez. 1. Malik oldukları ecnebi paralarını harice çıkarmak arzusunda bulunan balâda mezkûr eşhası hükmiye, bunları Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İskenderun şubesine veya onun nam ve hesabına hareket eden Ziraat Bankası Antakya şubesine tevdi etmeğe mecburdurlar; bunlara aid döviz ihraç müsaadesi, Merkez Bankası veya onun nam ve hesabına hareket eden Ziraat Bankası tarafından muta tevdiat ilmühaberinin ibrazı ve işbu mebalîğın ecnebi dövizlerinin ihracına müteallik ahkâmın Hatay'da mevkii meriyete vazından evvel iktisap edilmiş olduğunun ispatı üzerine kambiyo memurluğu tarafından verilir. Lede'l-icab bu mebalîğden, işbu eşhası hükmi yen in, marû'z-zikr Anlaşmanın 2 ve 3. maddeleri mucibince Türkiye tâbiyetini iktisap ve muhafaza etmiş bulunan eşhasa tevdi tarihinde borçlu oldukları ecnebi parası ile olan mebalîğ tenzil edilecektir. İşbu eşhası hükmiyenin elinde bulunup marû'z-zikr ecnebi dövizlerin ihracına müteallik ahkâmın mevkii meriyete vazını müteakip iktisap edilmiş bulunan ecnebi paraları Türk parasına tahvil edilmelidir. Bu ecnebi paraları ancak Anlaşmanın 4. maddesinin 3. fıkrası ahkâmına tevfi-kan transfere edilebilirler.
2. İhracat ticaret ile meşgul eşhası hükmiye ve hakikiye tevdi ettikleri mebalîğın, ecnebi dövizlerin ihracına müteallik ahkâmın Hatay'da mevkii meriyete vazı tarihini müteakip ihraç edilmiş emtia bedelini teşkil etmediğini ispat etmelidirler. Ecnebi dövizlerin ihracına müteallik marû'z-zikr ahkâmın rejimi tahtında ihraç edilmiş emtia karşılığını teşkil eden ecnebi dövizler balada derpiş edilen transfer usulüne dâhil olamayacağından, bu ihracatçılar tarafından ecnebi döviye ithali hususunda alınmış olan taahhütler baki kalırlar.
3. Baladaki 2. fıkrada mezkûr zümreye dâhil bulunmayan eşhası hakikiye tevdi edecekleri dövizlerin menşeiini ispata mecbur değildirlere. Tevdi ilmühaberlerinin ibrazı üzerine döviz transfer müsaadesi kendilerine derhal verilir.
4. Altın meskûkât ihraç hususunda ecnebi dövizlerin tabi olduğu ahkâma tâbi olacaktır.”
- Protokolün ikinci maddesinde Türkiye'ye devredilecek olan mal ve mülk ile ilgili ikinci maddenin 3. fıkrasında ise şu hususa yer verilmiştir:
- “3 - Fransız tabiiyetindeki eşhası hakikiye ecnebi parası mevcutlarının ve emval-i menkulelerinin muhtemel tasfiyesinden hâsıl olacak mebalîğın transferi için Anlaşmanın 4. maddesiyle matufün-leh Prose - Verbal ahkâmından müstefit olacaklardır (Madde:2).” (Resmi Gazete, sayı: 4249, 4 Temmuz 1939, s. 791-792).

Sonuç

10-14 Kasım 1918'de İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilen İskenderun, 14 Kasım'da Fransızlar tarafından tam olarak ele geçirilmiş ve ilk Fransız yönetimi burada kurulmuştu. Fransızlar Anadolu'da ilerleyen Milli Mücadele'yi yakından takip etmekte ve Milli kuvvetlere karşı mücadelesini sürdürmekteydi. Ancak I. İnönü Muharebesi'nden sonra Anadolu'da yapabileceği fazla bir şeyin kalmadığını görmesinden sonra Ankara hükümetiyle uzlaşmak ve dikkatlerini Suriye üzerinde toplamak zorunda kaldı. 20 Ekim 1921'de yapılan Ankara Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı kabul edildikten başka, Misak-ı Milli Sınırları büyük bir bölümüyle tanınarak imza altına alınmış oluyordu. Türkiye ise aynı anlaşma ile İskenderun Sancağı'nı geçici bir süreliğine Fransa'ya terk ederken, buradaki soydaşlarıyla olan kültürel ve siyasi bağlarını koparmayacağını gösteren maddelere imza atmıştır. Bu husus her platformda bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından dile getirildikten başka, Milli Mücadele tamamlandıktan sonra ilk iş Hatay meselesine dönmek ve oradan da gelen talepler doğrultusunda oluşturulan bir program ile düşman elinde mazlum ve çaresiz kalmış olan yavru vatanın ana vatana bağlanması için her türlü tedbir alınmıştır.

Avrupa'da baş gösteren Hitler tehlikesi karşısında Türkiye ile uzlaşmak ve Türkiye'yi Almanya'ya kaptırmamak isteyen İngiltere ve İngiltere'nin uzlaşma arayışlarının bir neticesi olarak Fransa, 1939 yılında üçlü ittifak oluşturarak, Alman bloğuna karşı Akdeniz'deki ilk direniş bölgesini oluşturmuş oluyordular. Bu teşkilatın bir parçası olan Türkiye, teşkilatta kalmanın şartı olarak Fransa'dan Hatay'ı almak için uzun ve çetin bir mücadele vermiş ve sonunda da bu mücadeleyi kazanmıştır. 4 Temmuz 1939'da imzalanan Hatay Kanunu ile Türkiye Hatay'ın Anavatana katılması sürecini başarıyla tamamlamıştır.

KAYNAKÇA

- Resmî Gazete**, sayı: 4249, 4 Temmuz 1939, s. 787-794.
- Resmî Gazete**, Sayı: 4357, 9 Kasım 1939, s. 1-4.
- <http://www.milliyet.com.tr/hatay-i-7-milyon-frank-a-aldik> (Erişim. 26.02.2019, 15:41).
- <https://www.haberler.com/turkiye-hatay-i-degil-fransizlarin-mallarini-satin-3155553-haberi/> (Erişim. 26.02.2019, 15:41).
- Araştırma İnceleme Eserleri**
- Akçora, Ergünöz, "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, S. 32, Ankara 1995, s. 379-405.
- Dayı, Esin, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 19, Erzurum 2002, s. 331-340.
- Duman, Olcay Özkaya, **Bağımsızlığa Giden Yolda Sancak'tan Hatay Devleti'ne Yerel Basın ve Faaliyetleri (1918-1939)**, Ankara 2019.
- Gönlübol, Mehmet-Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, İstanbul 1963.
- Hatipoğlu, Süleyman, **Milli Mücadele ve Anavatan Katılma Sürecinde Hatay**, Hatay 2012.
- Öztürk, Ayhan, "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk - Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümetinin Tanınması ve İlk Siyasi Zaferi) ", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 1, S. 5, Kayseri 1994, s. 113-134.
- Selçuk, Hamdi, **Hatay'ın O Günleri**, İstanbul, 1971.
- Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C. I, Ankara 1983.
- Sökmen, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar**, Ankara, 1978, s. 95.
- Sönmez, Şinasi, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi İngiliz-Fransız-Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları (1939)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 63, Güz 2018, s. 275-299.
- Tekin, Mehmet, **Hatay Tarihi**, Antakya 1993.
- Yamaç, Müzehher, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918 -1940)", **Belleten**, C. LXXXII, S. 295, Ankara 2018, s. 1153-1184.
- Yorulmaz, Şerife, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'ın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 6, S. 22, Ankara 1998, s. 232-259.